

Quaestionum Polybianarum particula altera.

p. 3, 19. αὐτὸ γὰρ τὸ παράδοξον τῶν πράξεων, ὑπὲρ ὧν προσηήμεθα γράφειν, ἰκανὸν ἐστὶ προκαλέσασθαι καὶ παρορμηῆσαι πάντα — πρὸς τὴν ἔντευξιν, τῆς πραγματείας. *Pragmatica* primum est animi studium, quod in aliqua re colloces, deinde vero opus ex hocce studio profectum. Hoc loco quum intelligenda sit ipsa Polybiana historia, expectes non immerito aliquam vocem, qua *πραγματείας* notio ad Polybium auctorem referatur. Sic enim Polybius ait p. 5, 1. ἄοξε δὲ τῆς πραγματείας ἡμῶν et p. 6, 15. τὸ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιον, et p. 605, 7. οὐκ ἄγνοῶ διότι συμβαίνει τὴν πραγματείαν ἡμῶν ἔχειν αὐστηρόν τι. uno loco, qui est p. 232, 10. ὅπερ ἡμεῖς αὐτοὶ τε πειρασόμεθα ποιεῖν λαβόντες ἀρμόζοντα τόπον ἐν τῇ πραγματείᾳ, omissio pronominis excusatur, quod artissime vox *πραγματείας* cum ipso Subjecto enuntiationis coniuncta est. Eo vero, a quo profecti sumus, loco τῆς πραγματείας nude dictum ferri non potest. Sed adde τῆςδε, ut est paullo infra τῆσδε τῆς ἐμπειρίας.

p. 4, 12. Λακεδαιμόνιοι — ἐπειδὴ ποτ' ἐκράτησαν, μὲν ἔτη δώδεκα κατέσχον αὐτὴν ἀδήριτον. Quod erat in libris *κατεῖδον*, id iam pridem Fulvius Ursinus falsum esse cognoverat scripseratque *κατεῖχον*. Pro eo Bekkerus edidit *κατέσχον*, quem probavit Hausdörfferus Annalibus litterarum antiquarum. Qua tamen in re parum illi videntur, qui sit constans Polybii usus, secum reputasse. Hic enim, ut fert sane ipsa temporum illorum natura, Imperfecto occupandi, Aoristo vero obtinendi vim attribuit. Quod quamquam ita est perspicuum, ut exemplis videar supersedere posse, tamen afferam aliquot ex primis libris enotata, veluti p. 8, 28. 10, 11. 69, 27. 114, 14. 118, 20. 111, 20. 133. 21. 143, 23. 144. 28. 157, 8. 159, 24. 187, 4. Jam vero, hic quum demonstratur, quam non diuturna Spartanorum potestas fuerit, non dubitabimus ad Ursini emendationem redire.

p. 4, 19. Macedones Polybius ait Europae parvulam sane partem, quae est inter Hadriam et Istrum, tenuisse, deinde vero ad hanc Asiae dominationem adiunxisse; nihilotamen minus, inquit, οὗτοι πλείστον δόξαντες καὶ τόπων καὶ πραγμάτων γενέσθαι κύριοι, τὸ πολὺ μέρος ἀμυρῆν ἀπέλιπον τῆς οἰκουμένης ἀλλότριον. At vix mihi persuadeo, Polybium, qui plurimas terras ipse peragrasset, earumque magnitudinem et ambitum, quoad eius tunc quidem

fieri poterat, exquisivisset, revera dixisse, maiorem orbis terrarum partem a Macedonibus intactam remansisse. Jam vero, quod dicitur τὸ πολὺ μέρος, non simpliciter maiorem partem sed amplius quiddam denotare mihi videtur. Non enim significat eam rationem, quæ inter duas partes est, sed quæ est inter partem aliquam et totum corpus. Veluti p. 269, 2. Fabius perhibetur quattuor millia militum in insidiis collocasse, ipse vero τὸ πολὺ μέρος ἔχων τῆς δυνάμεως in colle quodam castra posuisse. Germanice interpretabimur „mit der hauptmasse des heeres.“ Similiter p. 278, 30. parvula exercitus parte relicta in castris, τὸ πολὺ μέρος τῶν ὑπεραντίων—κατὰ τῆς χώρας σχεδαννύμενον dicitur. Simillima est ratio p. 400, 21. Macedones igitur, si vera est librorum lectio, non solum maiorem terrae partem, sed quasi principem terræ partem alienam possessionem reliquerunt. Quod absurdum est. Equidem ita existimo, Polybium scripsisse τὸ πρὸς δύσει μέρος, occidentalem terrae partem. Qua emendatione optima prodit sententia: Macedones etsi plurimas regiones sibi subiecere, magnamque comparavere potentiam, totam tamen aliquam terræ partem non attigerant.

p. 4, 24. Habes hic locum lacunosissimum, cuius sententiam tamen præclare intellexit Fulvius Ursinus, sententiaeque ratione habita verba amissa bene supplevit. In eo tamen erravit, quod numerum litterarum, quae interciderunt, longitudinemque linearum neglexit. Qua de re quamquam, libro Vaticano nondum denuo accurate excusso, non audeo certa affirmare, tamen veri simile est, linearum longitudinem inter duodeviginti et viginti duas litteras fluctuasse. Atque hinc proficisci eum necesse est, qui restituendi huius loci periculum facere volet. Mihi quidem haec quae sequitur forma ab ipsis Polybii verbis non multum videtur abesse:

- οὐ τινα μέρος, σχεδὸν δὲ
 πᾶσαν πεποιημένοι τὴν
 οἰκουμένην ἐπήκοον αὐ-
 τοῖς, ἀπαραμίλλητον μὲν
 5. τοῖς πρότερον αὖτις, ἀν-
 υπέρβλητον δ' ἀκμήν τοῖς
 ἐπιγενομένοις ὑπεροχὴν
 κατέλιπον τῆς αὐτῶν δυ-
 ναστείας. Ταύτης μὲν τὰ
 10. αἴτια διὰ τῆσδε τῆς γο-
 φῆς ἐξέσται σαφέστερον κα-
 τανοεῖν. ὁμοίως δὲ καὶ etc.

Ceterum moneo, has lacunas in ipso Archetypo fuisse, ex quo nostri omnes provenire codices, neque minus in eo libro, ex quo Excerpta Constantini Porphyrogeniti deprompta sunt. Estque omnino nostrorum Polybii emendandi subsidiorum haec ratio, ut certae quaedam lacunae et depravatae quaedam lectiones omnium communes sint, eique qui Polybio revera prodesse velit, non liceat intra codicum fines subsistere. Quodsi quis consensu codicum deterreri se patiat, quominus veram lectionem indagare conetur, is videatur parum profecturus esse. Quare interpretes, qui ante nostram aetatem ad Polybium accesserunt, audacius progrediendum sibi putaverunt, eaque re Polybium sordibus, quibus inquinatus erat, liberaverunt: neque nos, nisi forte putabimus omnia acta et transacta esse, subsistere in ea via decebit. Sed ut redeamus ad rem propositam, loco pertractato alium adiungere liceat non

minus lacerum, qui est p. 5, 13. Quem, linearum longitudine in auxilium vocata, ita restituo:

ἐν μὲν οὖν τοῖς πρὸ τούτων
 χρόνοις ὡσανεὶ σποράδας
 εἶναι συνέβαινε τὰς τῆς
 οἰκουμένης πράξεις, διὰ
 5. τὸ κατὰ τὰς ἐπιβολὰς ἐκά-
 στον, ἔτι δὲ συντελείας
 αὐτῶν, ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ
 (τα) τόπον μὴ συμπλέκειν ἕ-
 καστα τῶν πεπραγμένων etc.

p. 4, 27 Polybius initio operis sui, ut ita dicam, per praeteritionem admonnit, quam utilitatem historiae studium afferret, ac deinceps exposuit, quam re ipsius historiae resque ab ipso perscribendae omnibus praestarent. Αὐτὸ γὰρ τὸ παράδοξον, inquit, τῶν πράξεων, ὑπὲρ ὧν προηγήμεθα γράφειν, omnes lectores et alliciet et retinebit. Et hoc iam alterum argumentum est, quod pertractet. Id quod ita peragit, ut, comparatione aliarum gentium, quarum magnum fuit imperium, instituta, doceat, non nihilis alta de sua se historia praedicavisse. Haec demonstratio pertinet usque ad eum locum, de quo disputamus. Jam expectes, repetita illa sententia, quae adhuc exposita est, quasi conclusionem demonstrationis fieri, cui quidem licet etiam praecedentem, quae est de utilitate historiae, annectere, ut quasi proxima et superiora uno eodemque conspectu complecti et comprehendere possimus. Quod secus factum videmus. Superiorum enim est mentio facta, proximorum non item. Quare merito suspiceris, excidisse hoc loco verba quaedam, quibus sententia ὡς δ' ἔστι παράδοξον καὶ μέγα τὸ περὶ τὴν ἡμετέραν ὑπόθεσιν θεώρημα repetita et absoluta est. Quod ut ita statuamus, alia quoque sunt quae nos commoveant. Variatam enim habemus constructionem ita, ut apud Polybium fieri non solet. Dicit enim: ἐξέρχεται σαφέστερον κατανοεῖν, deinde vero pergit: ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ et quae sequuntur. Quod non reprehendo, quasi vero Polybius non dixerit κατανοεῖν περὶ τινος, sed quod ab altera constructione, nulla cogente necessitate, ad alteram transit. Denique in Palimpsesto Vaticano est: εἰρήσεται δὲ καὶ etc. Quod ipsum per se perversissimum est; De utilitate enim historiae actum est, non agetur; perducit tamen nos eodem, quo cetera vestigia monstrarunt. Quid multa? Excidere verba quaedam, in his εἰρηται, veluti περὶ μὲν οὖν τούτων ἰκανῶς εἰρηται vel ἰκανῶς εἰρηται: ita tamen ut pro τούτων voce liceat ampliora quaedam verba substituere, quibus illa ipsa sententia contineatur. Non tamen multa putaverim excidisse, quae fuit Scaligeri sententia, qui ad sui exempli marginem adscripsit πολλά λείπει.

Jam vero huic loco similem prorsus apponam, qui est p. 7, 26. Polybius in praecedentibus praeclare docuit, ad veram scientiam rerum gestarum non posse perveniri, nisi quis universas uno conspectu comprehenderet, sed demonstrationem suam non magis absolvit, quam fecit eo loco, de quo paullo ante disputavimus. Quumque deceret proximam sententiam repetere eique eas annectere, quae supra expositae essent, has superiores proposuit, proximam vero neglexit. Dicit enim: ἐκ μέντοι γε τῆς ἀπάντων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς καὶ παραθέσεως, ἔτι δ' ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς, μόνως ἂν τις ἐφίκοιτο καὶ δινηθεῖη κατοπτρεύσας ἅμα καὶ τὸ χρησίμου καὶ τὸ περιττὸν ἐκ τῆς ἱστορίας λαβεῖν. Et hoc primum est, quod dico, legem vel logicam vel rhetoricam neglectam esse. Alterum vero est, quod, ut nunc verba scripta

sunt, ex illa ratione rerum coniunctim proponendarum, ἐκ τῆς ἀπάντων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς καὶ παραδέσεως, id sequi dicitur, quod nihil ad illam rationem pertinet. Namque utilitas et delectatio historiae aliunde profluit, non vero ex hocce fonte. Jam alio loco Polybius suae historiae non vindicat eam laudem, ut animum oblectet, sed dicit αὐστηρόν τι in ea esse. Quare ita censebimus, ἐκ τῆς συμπλοκῆς καὶ παραδέσεως ἀπάντων scientiam rerum gestarum provenire ἐκ τοῦ παραδόξου τῶν πράξεων, quas Polybius scribendas sibi proposuit, τὸ τερατὸν profluere, utilitatem vero omnis omnino historiae communem esse. Et hoc quidem alterum est, tertium vero, quod intolerabilis tautologia est in ἐρίκοιτο καὶ δυναθεῖη: intolerabilis, quod est in ea notione, cui non insit maior quaedam vis, ut augendo inculcare animis legentium debeas. Alias enim constat Polybium ambage quadam dicendi uti; ut p. 3, 18. dixit προκαλέσασθαι καὶ παρορῆσαι, ut p. 4, 5. παραβάλομεν καὶ συγκρίναμεν, ut p. 6, 7. διαπορῆ καὶ ζήτη ut p. 43, 16. ἐπίδοσιν καὶ ῥοπὴν, ut p. 43, 17. φρονίμως καὶ συνετῶς et sic sexcentis locis, non tamen in ea notione quam semel commemorasse satis est. Quod item sensit Bothius, qui tamen, ut est fere interpolationis indagandae cupidior, verba καὶ δυναθεῖη simpliciter extrudenda iudicavit. A qua ratione emendationum in Polybio quidem prorsus alieni sumus: quippe qui persuasum habeamus, Polybium non expellendis sed restituendis et revocandis verbis sanandum esse. Verum vidit Reiskius, cuius rationem sequenti nos quidem Polybio restituimus, quod excidit, hunc fere in modum: μόνως ἂν τις ἐρίκοιτο [ἐπιστήμην ἀτρεκῆ ἔχειν] καὶ δυναθεῖη etc. Unam videlicet lineam, viginti fere litterarum, supplendo exprimere studuimus.

Sed ne sic quidem omni ex parte officio nostro videmus satisfecisse. Nam et ἅμα particula bis scripta est, et κατοπτέσας participium suo caret obiecto. Alteram quidem illam maculam Bekkerus sustulit, eleganti et ingeniosa coniectura, quum ex ἅμα λαβεῖν unam vocem ἀναλαβεῖν fecit; alteram vero in contextu reliquit. Equidem censeo prius ἅμα esse in ταῦτα umtandum, alterum vero suo loco positum esse. Totumque locum iamiam sic refectum propono: ἐκ μέντοι γε τῆς ἀπάντων πρὸς ἄλληλα συμπλοκῆς καὶ παραδέσεως, ἔτι δ' ὁμοιότητος καὶ διαφορᾶς, μόνως ἂν τις ἐρίκοιτο ἐπιστήμην ἀτρεκῆ ἔχειν, καὶ δυναθεῖη, κατοπτέσας ταῦτα, καὶ τὸ χρήσιμον καὶ τὸ τερατὸν ἐκ τῆς ἱστορίας ἅμα λαβεῖν.

Sed redeundum nobis ad locum supra tractatum p. 4, 29. in quo est ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τοῦ πόσα καὶ πῶς συμβάλλεσθαι πέφυκε τοῖς φιλομαθοῦσιν ὁ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας τρόπος. De pragmatica Polybii historia saepe disputatum est, neque ignoro, Polybium ipsum suam historiam ut pragmaticam aliis rerum scribendarum rationibus opposuisse; ibi quod factum videmus illustri et luculento loco p. 607, 5. primo libri noni fragmento. Ubi quum distinguat τὸν γενεαλογικὸν τρόπον, τὸν περὶ ἀποικίας καὶ κτίσεις καὶ συγγενείας, denique τὸν πολιτικὸν vel πραγματικὸν, recte dicere videtur τῆς πραγματικῆς ἱστορίας, quo videlicet haecce historiae ratio aliis rationibus opponeretur. Eo vero, de quo nos dicimus, loco nihil eiusmodi oppositionis est, sed de ea utilitate agitur, quam historiae studium afferat. Quare amplector scripturam Palimpsesti ὁτῆς ἱστορικῆς πραγματείας τρόπος, et moneo, codicem illum ex ea recensione esse, quam Vaticanus et Florentinus exhibeant, lectionem igitur, quam offerat, magni faciendam et illis libris prope parem habendam esse. Ne vero quis voce τρόπος offendatur, conferat p. 286, 29. ἀραγκάως ὁ τῆς παρακλήσεως γίγνεται τρόπος, quod fere idem est atque ἡ παράκλησις.

p. 5, 8. Bekkerus, unius Florentini auctoritate nisus, κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Λιβύην scripsit, iterato articulo. Reliqui codices atque Palimpsestus alterum τὴν respuunt. Videlicet

omisso articulo Italia et Libya in unum contrahuntur, quae, addito articulo, separatae sunt. Sic p. 5, 17. τὰς Λιβυκὰς καὶ Ἰταλικὰς πράξεις dictum est p. 18, 6. τὴν χώραν πορθεῖν τῶν Καρχηδονίων καὶ Συρακοσίων. Quare etiam hoc loco bene κατὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Λιβύην scribitur. Sed hoc quidem saepe magni momenti est ad locum aliquem vel interpretandum vel emendandum. Itaque p. 18, 20. Echetla urbs dicitur ἐν μέσῃ κειμένη τῶν Συρακοσίων καὶ Καρχηδονίων ἐπαρχία. Quod qui explicant „in confiniis Syracusanorum et Carthaginiensium imperii,“ parum videntur reputare quid sit ἐν μέσῃ τῇ χώρᾳ, praeterquam quod pro eo suppetebat nostro dicere ἐν τοῖς ὄροις. Praeterea vero hoc agitur, ut hoc exemplo probetur, Romanos in mediam insulam penetrasse. Quam sane ad rem nihil refert, urbs illa in confiniis utriusque provinciae posita dicatur necne. Namque Syracusani et Carthaginienses vel prope Mesaniam inter se contingebant. Quare aut unum ex illis nominibus eiciendum est, scribendumque ἐν μέσῃ τῇ Καρχηδονίων ἐπαρχίᾳ, aut, id quod magis probo, ita existimandum, Syracusanorum et Carthaginiensium dominationem hoc loco pro una habitam esse, ut esset sententia „mitten im feindlichen lande.“ Quod ut indicem, alia me causa movet. Constat enim, eo tempore dominationem vel Syracusanorum vel Carthaginiensium vehementer fluctuasse, ita ut, utrorum aliqua urbs fuisset, dicere difficile esset. Ne nos quidem, opinor, dubitabimus in simili rerum conditione similiter dicere, videlicet si de urbe aliqua parum nobili agitur idque ea aetate, in qua certi fines dominationis nulli sint. In tabulis geographicis quod Echetla in confiniis provinciarum illarum posita est, id coniectura factum est.

p. 6, 14. τὸ γὰρ τῆς ἡμετέρας πραγματείας ἴδιον καὶ τὸ θανάσιον τῶν κατ' ἡμᾶς χρόνων τοῦτό ἐστιν ὅτι, κατὰ μέρος ἢ τύχῃ σχεδὸν ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα πρὸς ἓν ἔκλινε μέρος — οὕτω καὶ διὰ τῆς ἱστορίας ὑπὸ μίαν σύνοψιν ἀγαγεῖν τοῖς ἐπιτηχεύουσιν τὸν χειρισμὸν τῆς τύχης; etc. In hisce verbis mendose scriptum est ὅτι sequente infinitivo, pro verbo finito. Nam anacoluthiam vix adducor ut apud Polybium statuam, quippe qui satis sciam, quid sit anacoluthia apud Platonem vel Thucydidem, quid sit apud Polybium. Sed etiam hic Palimpsestus, in quo est ὑπὸ δὲ μίαν σύνοψιν, quamquam non ipsam veram scripturam exhibet, tamen monstrat veram; δὲ enim illud ex δεῖνatum est. De sententia huius loci non facile dubitabitur, si quis meminerit, τὴν τύχην non esse fortunam, quae caeca vulgo cogitatur, aut casum, sed eam, quam nos dicimus das Schicksal, die Vorsehung. Cui quidem soli χειρισμὸς attribui potest, ut dicitur eadem ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης πράγματα πρὸς ἓν ἔκλινε μέρος, καὶ πάντα νέειν ἀναγκάζειν πρὸς ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν. Simili ratione subveniendum videtur loco p. 8, 6. Δηπέον δὲ τοῖς χρόνοις ὁμολογουμένην καὶ γνωρίζουμένην ἀρχὴν παρ' ἅπασιν, καὶ τοῖς πράγμασι δυναμένην αὐτὴν κατ' αὐτὴν θεωρεῖσθαι, καὶ δὲ τῶν χρόνοις βραχὺ προσαναδραμόντας κεφαλαίωδη τῶν μεταξὺ πράξεων ποιῆσασθαι τὴν ἀνάμνησιν. De quo loco video pluribus disputandum esse. Hoc enim ait Polybius, non esse progrediendum ultra τὴν αἰτίαν, nec τῆς αἰτίας αἰτίαν quaerendam; sed satis esse temporis momentum capere, quod vel temporis vel rei ratione habita initio faciendo aptum sit. Τοῖς χρόνοις et τοῖς πράγμασι nihil nisi Dativi relationis, qui vulgo dicuntur, habendi sunt. Jam quae sequuntur verba pro enuntiatione concessiva habentur: „etiamsi oporteat, repetitis paullo altius temporibus, medii intervalli res gestas summam in memoriam revocare.“ Sed quantum equidem video, enuntiatione illa nihil habet, quod concessive dictum videatur. Illud intelligo, „etiamsi altius repetere necesse sit;“ hoc non intelligo „etiamsi necesse sit res summam exponere.“ Quasi vero adumbrata rerum illarum narratio impedimento esse possit, quominus tempus aptum, quale descrip-

tum est, ad incipiendum sumas. Immo vero regulae et praecepti instar videtur, ut res in medio positae summam proponas. Quare καὶν quidem non pro concessiva particula, sed pro conditionali habendum est. Hinc consequitur, infinitivum ποιήσασθαι non pendere ex δεῖ. Jam duas licet huius loci interpretandi vias inire. Aut enim Anacoluthia statuenda, ut Polybius videatur ita orationem continuasse, quasi λαμβάνειν δεῖ, non ληπτέον dixisset. Sed quod supra dixi, in eius modi Anacoluthiis multum est dubitationis; quare malim post κεφαλαίωδη, qui locus aptissimus est, δεῖ inserere. Sententia iam haecce efficitur: „et si opus fuerit, ubi paullo altius repetiveris, res in medio positae paucis exponendae sunt.“ Huic rationi vel articulus τῆν ἀνάμνησιν magis convenit, qui fugit interpretum oculos. Si enim καὶν est etiamsi, ἀνάμνησιν sine articulo dicendum est. Tertium locum, quo δεῖ verbum inserendum est, addam p. 642, 2. φάσκων, ὅτε ἦσαν αὐτῶν κύριοι, τότε δεῖν διαπερβεύσασθαι πρὸς τοὺς κρείττους περὶ τῆς σωτηρίας, μὴ νῦν δούλους γεγονότας.

p. 7. 10. Videntur Polybio errare οἱ πεπεισμένοι διὰ τῆς κατὰ μέρος ἱστορίας μετρίως συνόψεσθαι τὰ ὅλα: atqui ipse paullo infra concedit, ἔννοιαν λαβεῖν ἀπὸ μέρους τῶν ὅλων δυνατόν εἶναι, ἐπιστήμην δὲ καὶ γνώμην ἀτρεκέτῃ ἀδύνατον. Nam, quantum equidem video, id quod dicitur μετρίως συνοψᾶν et ἔννοια non multum inter sese discrepant; nervus vero omnis demonstrationis hic est, veram scientiam singulis perspectis rebus comparari non posse. Quare ne Polybius sibi ipse contradicat, suadeo, ut pro μετρίως scribas ἀτρεκέως, quod unum justae sententiarum consecutioni convenit. Moneo praeterea semel, Polybium eius modi repetitionem verborum non modo non defugere, verum etiam studiosè amplecti, quoties notionem aliquam maiore cum vi proferri penitusque animis legentium mandari necesse est. Quare ne quis offendatur, quod ἀτρεκέως intra satis breve spatium nostra emendatione bis comparet.— Simillimum est, quod paullo infra p. 7, 16. sequitur τῷ τε εἶδει καὶ τῇ τῆς ψυχῆς εὐπρέπειᾳ, quod nimis religiose ab editoribus Polybii servatum videtur. Natura animantium, quam disiectis membris cognosci posse noster negat, duabus maxime rebus constat, altera externa figura ac specie, altera vero interna, animi vigore atque efficacitate. Et priorem quidem dixit τὴν καλλοῦν τῷ ζῴῳ et τὸ εἶδος αὐτοῦ, alteram vero dicit τὴν τῆς ψυχῆς ἐνέργειαν. Quam ne dubitaveris etiam huic loco, de quo loquimur, restituere. Nam εὐπρέπειαν τῆς ψυχῆς in homine vel in nobili aliquo animali agnoscere: hic vero, ubi sermo est de omnibus omnino animantibus, eius locum non video.— Tertium addo locum p. 9, 10. ὑποστάντες δὲ γενναίως τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ τὸ τελευταῖον τὰς τε δυνάμεις καὶ Πύρρον ἐκβαλόντες ἐκ τῆς Ἰταλίας. Est hic locus ex iis, qui, ut sunt sine dubio corrupti, tamen propemodum ad desperationem sanandi adigant. Quare Reiskius, qui de Polybio bene meruit, magnumque in eo emendando ingenii acumen probavit, quod intelligebat Πύρρον καὶ τὰς δυνάμεις fortasse ferri posse, τὰς τε δυνάμεις καὶ Πύρρον vero longe absurdissimum esse, post δυνάμεις existimavit ἐλόντες excidisse, Schweighäuserus ἀνελόντες, qui tamen postremo in figura τοῦ ἐν διὰ δυοῖν acquievit. Sed nec ἐλόντες nec ἀνελόντες recte habet. Pyrrhus enim quum ipse Italia excessit, praesidium eius Tarenti relictum est. Quod primum hoc loco nos offendit, est ea ratio, qua exercitus Pyrrhi priore loco commemoratus est, qui locus haud dubie Pyrrho debetur ipsi. Quodsi ad vocem δυνάμεις verbum aliquod adjunctum esset, quo exercitus illo loco dignior potiorque videretur, dubitatio illa offensioque evanesceret. Jam apparet, Romanorum animos imprimis eo incensos et exacerbatos fuisse, quod peregrinae copiae in Italia essent transgressae. Quare circumspeciamus, num vocabulum aliquod eius significatus nobis sese offerat, quod praesertim scripturae quadam similitudine pro-

xime ad δυνάμεις accedat, ut facile excidere potuerit. Nullam equidem video omni ex parte probabiliorem vocem quam est ὀδυνεῖος. Donec melior ratio reperta fuerit, scribas τὰς τε ὀδυνεῖας δυνάμεις καὶ Πύρρον.— Sed ut his addamus quartum locum, qui est p. 12, 27. Romanorum ratio δυσσπολόγητος ἀμαρτία vocatur, quae ut et paullo ante et infra p. 12, 22. et p. 13, 12. ἀλογία appellata est. Et erat re vera ἀλογία, inconstantia, si Mamertinis iidem auxilium afferrent, qui maleficos Rheginos summo supplicio mactassent; ἀμαρτία vero nulla erat nec a Polybio poterat dici, eo videlicet tempore, quo, quid ἀδίκημα, quid ἀμάχημα, quid ἀτύχημα esset, quotidie in iudiciis et concionibus populi agitabatur. Huc accedit, quod ei, qui ἀλογίαν alicuius demonstraturus est, non variata oratione sed iteratis iisdem verbis opus est, nisi forte ipse suam demonstrationem frangere et ad nihilum redigere vult. Jam si neminerimus, Polybium, ubi id opus est, premere verbum solere, nec elegantiam potiore habere vigore orationis, non dubitabis hic quoque reponere ἀλογίαν, praesertim quum conspicuum sit, quae caussa librarium movere potuerit, ut aliud idque parum conveniens verbum inferret. Nam certum est, vocem δυσσπολόγητος ei fraudi fuisse. Quae repetitio verborum cui ignota est, eum necesse est saepe ad correctionem induci, ubi omnia praeclare habent. Sic Bothius p. 43, 7. quod praecesserat συνδεῖν, pro συνδόντι emendabat συνελόντι, et Polybiani sermonis parum gnarus et eius notiois, quae est vocis συνελόντι, quippe quo multa singula in unum comprehendi denotetur.

p. 8, 3. καὶ ὁ γένος αὐτῆν τὴν τῆς διαβάσεως αἰτίαν ψιλῶς, ἵνα μὴ, τῆς αἰτίας αἰτίαν ἐπιζητούσης, ἀνυπόστατος ἢ τῆς ὅλης ὑποθέσεως ἀρχὴ γένηται καὶ θεωρία. Sic libri scripti editique omnes, quamquam perspicuum est, non caussam ipsam caussae quaerendae studiosam esse, sed hoc ab historico fieri. Nisi fallor, scribendum ἐπιζητούσα, et eam ipsam ob caussam, quod ἐπιζητούσα minus apte cum ἢ ἀρχὴ coniungi, videbatur addita videtur θεωρία, „ne historia caussam caussae quaerens ἀνυπόστατος sit, i. e. certo fundamento careat. De vocis ἀνυπόστατος vi ac notione praeclare princeps ille in nostris litteris vir Isaacus Casaubonus disputavit.

p. 11, 7. Hiero quod hoc loco dicitur πρὸς τι γένος εὐφυῆς βασιλικῆς καὶ πραγματικῆς οἰκονομίας, id absurdum esse patet. Quod quum Reiskius perspexisset, coniecturam proposuit audaciorē quam veriorē, nec cuiquam facile praeter Reiskium probatam. Sed fortasse leniore remedio licet desperato loco subvenire, scribentem πρὸς δὲ πᾶν τι γένος εὐφυῆ βασιλικῆς καὶ πραγματικῆς οἰκονομίας, ut Cleomenes, rex Spartanorum, a Polybio vocatur πρὸς πραγμάτων οἰκονομίαν εὐφυῆς καὶ συλλεβδην ἡγεμονικὸς καὶ βασιλικὸς τῇ φύσει.

p. 12, 13. Polybius narrat Hieronem, hostibus fuis fugatisque, victorem Syracusas rediisse, ubi βασιλεὺς ὑπὸ πάντων προσηγορεύθη τῶν συμμάχων. Ipsum per se sane non est admirandum, Hieronem a sociis regem esse appellatum, inter cives vero civem mansisse: nec exempla eius rei desunt, ubi colonia aliqua Graeca barbaris populis imperitabat. Sed illis, quibus Hiero fuit, temporibus regium nomen aliquanto minus offensionis habebat, quam aetate Hieronis illius maioris, qui ducentis et amplius annis ante fuit, et Agathocles paullo ante Syracusis regia dignitate et nomine fuerat. Quare tunc mirum erat, si Hiero a sociis rex appellatus esset, a civibus non item. Est autem eo magis mirum, quod Polybius magna quadam vi pronuntiat, ὑπὸ πάντων προσηγορεύθη τῶν συμμάχων, quasi vero consensum sociorum dissentienti civium voluntati opponere voluerit. Jam vero paullo post Hiero etiam Syracusanorum rex est, nec ullo loco docemur a Polybio, neque statim sociorum electionem a Syracu-

sanis esse comprobata, neque postea hosce illis accessisse. Atque hoc commemorari necesse erat, posteaquam Polybius tam luculenter cives a sociorum electione exclusit. Sed, nisi fallor, est hic locus depravatus, scripsitque Polybius βασιλεὺς ὑπὸ πάντων προσηγορεύθη πολιτῶν τε καὶ συμμάχων, qua scriptura etiam voci πάντων sua vis restituitur, quippe qua iam cives et socii omnes comprehendantur. Regia dignitas quin Hieroni exercitum lustranti omnibus conclamantibus delata sit, dubitari non potest.

p. 18, 27. post συγγραφῆς, si quid video, excidit ψευδῶς.

p. 20, 26. Post pacem cum Hierone factam Romani, quod bellum videbatur minore apparatu geri posse, duas tantum legiones emittere decreverant: οὐκέτι πάσας, inquit Polybius, ἔκρινον ἐξαποστέλλειν τὰς δυνάμεις, ἀλλὰ δύο μόνον στρατόπεδα. Carthaginienses vero omnium virium contentione ad id bellum incumbabant. Jam duo consules Romani ἦγον εἰς τὴν Σικελίαν μετὰ τῶν στρατοπέδων. Verba μετὰ τῶν στρατοπέδων non sine certa quadam causa addita videntur. Alias enim omitti poterant, ut sunt saepissime omissa. Jam vero si est singularis quaedam illorum vis, Articulus μετὰ τῶν στρατοπέδων parum distincte eam significat. Potest enim aut duas illas, non plures missas esse significare, aut vero Consules cum usitato legionum numero profectos esse. Utcunque erat, praestabat dicere vel μετὰ τῶν εἰρημένων στρατοπέδων, vel μετὰ τεττάρων στρατοπέδων. Et hanc alteram scripturam veram existimo, Polybiumque ita emendari debere. Nam re vera bellum apud Agrigentum non duabus, sed quattuor legionibus gestum esse, certum uto; Romanosque, nuntio de novo Carthaginiensium apparatu accepto, non iam de dimidiando exercitu cogitasse. Unum superest, quo haec disputatio infirmari videatur. Non enim satis est, quattuor legiones commemorasse, ut Romanos consilium mutasse appareat; nam si scriptor supra illius consilii mentionem fecit, non silentio illa est mutatio praetereunda. Sed, nisi fallor, ita res sese habet: primum pro τεττάρων scriptum est τῶν; deinde vero haec depravatio alteram traxit, ut verbum πάλιν, quod verisimile est post Σικελίαν fuisse, e contextu verborum expelleretur. Lego igitur: ἦγον εἰς τὴν Σικελίαν πάλιν μετὰ τεττάρων στρατοπέδων.

p. 21, 33. An ἀπεχούσης?

p. 27, 16. Machinam hanc optime illustravit Carolus Haltaus primum Supplementis Annalium Jahnianorum, deinde in Historia, quam scribere inchoavit, Romana; et ita illustravit, ut de eius constructione nulla dubitatio sit, Polybiumque appareat nihil omnino omisisse, nisi quod lectores ipsi facili opera addere possent. Paulo infra tamen notandum videtur, quod Bekkerus scripsit, p. 27, 32. ἀντιπεριστάτοις τὰς ἐκ τῶν πλαγίων προσπιπούσας ἐμβολάς, eiecta praepositione κατὰ, quam interposuerat Casaubonus. Sed ἐμβολαί quanquam ratione possint obiecti locum tenere, profecto non intelligo: unum dubites, utrum κατὰ an πρὸς inseras: equidem πρὸς praetulerim. Polybius quid dicere voluerit, apparet ex descriptione pugnae navalis, quae subsequitur. In qua p. 29, 4. Polybius ait ἐξέπλων καὶ διένευον τὰς τῶν ὀργάνων ἐπιβολάς: quae si contuleris cum iis, quae subinde sequuntur, ἀντιπερισταμένων καὶ συνδιανευόντων, poterit usus verborum διανεύειν et συνδιανεύειν aliquam dubitationem movere. Alterum enim interpretes explicant ita ut sit declinare, evitare; alterum vero in omnes partes spectare. Sed διανεύω proprie ac primum est oculos in eum, qui sit in altera parte, intentos habere, ita ut hosce corporis motus sequatur; deinde vero ad hunc ipsum corporis

motum pertinet. Qui motus perinde est utrum defensionis an impetus faciendi caussa fiat. Hinc si profectus fueris, *διαρεύω* et *συνδιαρεύω* non discedere alterum ab altero, sed inter se convenire videbuntur: *συνδιαρεύω* vero convertes „den bewegungen des gegners folgen.“

p. 29, 12 ff. Hoc totum, quod sequitur, caput est ex iis, quae interpreti, si recte velit munere suo fungi, difficultatem parare maximam debeant. Ipsas vero res gestas, quae hic exponuntur, ampliore eaque historica disputatione persequi in animo mihi est, Polybiumque cum reliquis historicis, quorum quidem aliqua auctoritas sit, componere. Hic ipsa Polybii verba examinasse sufficiat. Tribus igitur caput illud particulis constat, quarum prima res a Romanis post pugnam navalem gestas continet, secunda victoriam Hamilcaris de sociis Romanorum reportatam, tertia denique res Hannibalis illius, qui navali proelio Mylensi victus discesserat. Prima igitur pars arctissime cum iis, quae proximo capite exposita sunt, cohaeret; refert Segestam obsidione exemptam, Macellam expugnatam; verisimile est, Romanos inde in hiberna abiisse. Omnia, quantum video, perspicua sunt. Sequitur jam altera pars, quae initium capit verbis *μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν*. Quid quaeso hoc est? Hamilcar obruncasse dicitur socios Romanorum, ab hisce separatos ac seorsim castra tenentes, *στασιάζοντας πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πρὸ τῶν ἐν ταῖς μάχαις προτείων*. Putaveris has pugnas intelligendas esse eas, quibus Segesta liberata est: quare victoria Hamilcaris in extremum annum incidit, in illud ipsum tempus, quo Romani et socii Romanorum in hiberna discessuri erant. Haecine vero victoria dici poterat *μετὰ τὴν ναυμαχίαν* comparata esse, si inter hanc pugnam navalem et illam victoriam tot tantaeque res in medio positae erant? Non metimur tempus ex remotissimis, sed ex proximis, quum *μετὰ τὴν ναυμαχίαν* dicimus. Haec igitur particula ita sese habet, ut neque ad proximam neque ad praecedens caput apte adiungatur. Tertia vero pars refert, Hannibalem cum navibus pugnae ereptis Carthaginem rediisse, et inde paullo post in Sardiniam missum esse; idque factum esse *μετὰ ταύτην τὴν προᾶξιν* id est post splendidam Hamilcaris victoriam. Sed primum quidem *μετὰ ταύτην τὴν προᾶξιν*, si Hannibal non interfuit pugnae, audacter dictum videtur; esset consentaneum, si ipse Hamilcar diceretur *μετὰ ταύτην τὴν προᾶξιν* aliquid egisse. *προᾶξις* enim actionis notionem non omnino abiicit. Deinde vero quod Hannibal perhibetur *ἔχων τὰς διασωθείσας ναῦς* rediisse domum, id quidem in illud tempus nos revocat, quod pugnam navalem proxime sequutum est, non autem aptum aut consentaneum videtur, posteaquam tres vel quattuor menses abiere. Ergo ne haec quidem pars capituli recte ad praecedentem annexa videtur. Sed ut paucis dicam quid sentiam, et magnas in libris manuscriptis lacunas esse intelleximus, et singulas hic illic lineas excidisse, quas divinando restituere conati sumus. Jam si hoc, de quo agimus, caput aliquot lacunas offerebat, fieri poterat, ut librarius eas partes, quae quasi totum aliquod fragmentum exhiberent, exciperet, iis omissis, quae omnino dilacerata essent. Quare ita existimo, fragmenta hocce capite haberi, non continuam narrationem. Ligaturam harum partium (*μετὰ δὲ τὴν ναυμαχίαν, μετὰ δὲ ταύτην τὴν προᾶξιν*) ambiguus sum utrum Polybio an librario tribuam. Sed propensus tamen sum in eam rationem, ut librarii opus esse dicam.

p. 32, 10. An *δέμενος ὑπὸ τὴν ὄψιν*?

p. 33, 20. *ἔχων ἐπίπλους καὶ πενήρεις τὰς μάλιστα ταχυναντούσας*— Ita libri manuscripti et editi omnes. Reiskius solus *καὶ* particulam deleri inssit. Recte, opinor. Namque

in omnibus eius aetatis magnis navalibus aliquot naves solebant ipsum ducem comitari, veluti praetoria quaedam navium cohors, qua ad omnem pugnae usum uteretur. Quorum mentio fit, praeter hunc locum, alio loco p. 60, 9. quo loco quinque eius generis naves Adherbali in pugna Drepanensi adfuisse dicuntur. Sed, nisi fallor, easdem putabis, quas Polybius p. 30, 21. *ὀμοιοῦσθαι* dicit. Et triginta illae naves, quae in pugna Mylensi Hannibalem sequebantur, etiam ipsae ita appellari poterant. Jam si Polybii verba accurate expendas, dixeris, ita ut scripta appareant, ferri vix posse. Qui enim dicit, ducem *ἐπίπλοῦς* habuisse, nihil omnino dicit: sed erat dicendum, aut quantus illarum navium numerus fuisset, aut si quid aliud accuratius describendis illis aptum videbatur. Equidem duas rationes huius difficultatis tollendae video. Aut ante *ἐπίπλοῦς* adscribe numerum, veluti quinque, qui numerus, si littera *ε* notatus erat, facile omitti poterat; aut tolle *καὶ*, ut quinquereimes velocissimae illarum navium munere, in gravissima praesertim maximeque pugna, functae esse dicantur. Electionem aliis permitto. Sed hic locus ad alium me vocat, simili ratione emendandum. Namque p. 47, 19. Romani traduntur *ἐπὶ δύο ἐνιαυτοῦς* non esse ausi cum Carthaginiensibus aequo campo pugnam committere. Duo anni si numerantur ab clade Reguli, non deducimur ad Metelli apud Panormum victoriam, qua Romanis fiducia restituta est: nec est aliud tempus, a quo hosce annos computes. Quare ita censeo, fuisse apud Polybium scriptum *ἐπὶ δ' ἐνιαυτοῦς* i. e. *τέτταρας ἐνιαυτοῦς*, et ex hac littera numeri nota *δύο* factum esse. Quod si probaveris, omnia plana et perspicua habebis.

p. 44, 31. Exponit Polybius interitum classis Romanae ex ducum imperitia ortum. Nam quum gubernatores navium eos essent obtestati, ne littus Siciliae legerent, quod exadversum Libyam est, quippe quod *πελαγία* et *δυσπροσόριστο*: haec *πλευρά* esset, nihilominus minus *ἔλασον ἔξω πελάγιοι*, quum quasdam urbium maritimarum classis victricis specie in Romanorum partes trahere studerent. Haec verba habent sane, quo offendere animos debeant. Primum *πλευρά* illa in optimis libris dicitur *πλαγία*, in uno codice Augustano *πελαγία*, quod, licet ipsum difficile sit ad intelligendum, tamen in editiones omnes transiit. Bothius ingeniose scripsit *τεναγίαν*, si modo eiusmodi forma ab *τέναγος* derivari posset. Donec melior emendatio inventa erit, pro *πλαγίαν* haud improbabile videbitur *πεδιάδα* legere. Jam vero quae sequuntur *ἔλασον ἔξω πελάγιοι*, omnino sensu carent. Primam rectae scripturae rationem docuit Schweighäuserus, scribens *ἤλασαν* vel *ἤλανον*. Reliqua corrige *ἔξῃς πέλας γῆς*, navigabant longo ordine prope terram. Quae emendatio mihi tam recta videtur, ut probare eam non necesse sit.

p. 46, 31. Legimus Consules Servilium et Sempronium ex Africa Panormum venisse, *ἐντεῦθεν δὲ ποιούμενοι παραβόλως καὶ διὰ πόρου τὸν πλοῦν εἰς τὴν Ῥώμην πάλιν περιέπυσσον χειμῶνι, τηλικούτῳ τὸ μέγεθος, ὥστε πλείω τῶν ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα πλοίων ἀποβαλεῖν*. Verba, quae notata vides, magnae difficultatis plena sunt manuscriptis omnibus est *δι' ἀπόρου*, in uno Bavarico *διάπορον* vel *διαπόρον*; nam alterum est apud Bekkerum, alterum apud Schweighäuserum. Primus Opsopoeus edidit *διὰ πόρου*, id est „recta ac brevissima via Romam petens.“ Sed vehementer dubito, num *διὰ πόρου* ita interpretari liceat. Quotiescunque enim *διὰ πόρου* dicitur, non satis est, ut recta via per mare aliquo contendas, sed ut duae terrae, exiguo maris spatio divisae, finitimae sint, proximeque altera ad alteram accedant. Ita est πόρος inter Herculis columnas p. 211, 3. *διαβάντες τὸν καθ' Ἡρακλείους στήλας πόρον*. ita inter Graeciam et Italiam p. 103, 39. *ὣν οἱ μὲν διὰ πόρου τὸν πλοῦν ἐπὶ τὴν Κέρκυραν ἐπιποιῦντο, μέγος*

δέτι προσέειπε πρὸς τὸν τῶν Ἐπιδαμνίων λιμένα, quocum loco conferas p. 114, 25. ita inter Siciliam et Africam p. 44, 13 διὰ τὸν πόρον καὶ προσμύζαντες τῇ τῶν Καμαριναίων χώρᾳ. At vero qui ex Graecia in Aegyptum proficisci velit, dici non possit διὰ πόρου ἵέναι. Quod moneo, ne quis forte Plutarchi locum (Arat. c. 12.) huc trahi posse existimet. De quo a Carolo Sintenisio nuper verissime et acerrime disputatum est primo Philologi volumine p. 394. Perverse igitur existimant, qui consules Romanos per medium mare Tyrrhenicum vela dedisse arbitrantur, idque ipsum a Polybio voce παραβόλως notari. Quasi vero ars navigandi illo tempore etiamtum sic in incunabulis fuerit, ut medio mari vehi non auderent. Immo vero si διὰ πόρου redierunt, praeter meridionalem Siciliae oram navigasse videntur: quod merito dicuntur παραβόλως fecisse, quoniam, spreto breviori itinere, illius orae maritimae periculum faciebant, quae ipso proximo anno insignem classis Romanae calamitatem vidisset. Cur consules in tantum se committerent rerum discrimen, fortasse praeter fortitudinem andaciamque supra a Polybio commemoratam hanc fuisse dixeris, ut civitatibus Graecis eo in littore positae Romanos haudquaquam omnino fractos marique depulsos persuaderent. Jam facile statues, quanta incuria saepe praeclaros historicos in eiusmodi rebus versari censeas, siquidem vel Mommsenius, quem honoris causa nomino, ita scripsit: „und auch diesmal hatten die Piloten, trotz ihrer vorstellungen und bitten, auf befehl der consuln von Panormos gradesweges durch das offene meer nach Osten zu steuern müssen.“

